
Olga ADAM

SPASILI IH DOBRI LJUDI

Rodena je 25. maja 1925. godine u Banatskom Arandelovu, od oca Marcela i majke Margite, rodene Blau. Otac Marcel Ungar, rođen 1897. u Banatskom Arandelovu, trgovac, ubijen je u Beogradu, oktobra 1941, dok je majka Margita, rođena 1905, umrla 1971. godine. U Holokaustu je, osim oca, stradalo još devet članova njene uže i šire porodice. Ima brata Tihomira Ungara, magistra matematike.

Posle rata završila je Državnu glumačku školu u klasi poznatog pedagoga Jurija Rakitina. Radila je kao spiker na srpskom jeziku Radio Novog Sada, zatim kao glumica Srpskog narodnog pozorišta u Novom Sadu i kao član glumačkog ansambla Radio Novog Sada.

Udata je za Tibora Adama. Ima sina Mirka i unuka Davida.

April 1941. godine. Stanovali smo u Novom Kneževcu, pored glavnog puta. Noć. Čuje se bat vojničkih koraka, tandrču kola, bruje motori kamiona. Jugoslovenska vojska se povlačila. Šesnaest godina sam imala, ali bila sam svesna tragedije koja nas čeka. Plakala sam i ceo idući dan. Neke komšije su mi to veoma zamerile. Oni su očekivali mađarsku vojsku. Podigli su čak i slavluk na kome je je pisalo "Isten hozott!" (Bog vas doveo). Da su Mađari došli, nešto bolje bismo prošli, ali ušli su Nemci; 16. aprila. To je bio početak našeg kraja. Iz Kikinde i

okolnih mesta nagnule su u Novi Kneževac lokalne Švabe, članovi Kulturbunda. Počeo je teror. Obilazili su jevrejske kuće i odnosili sve što im se svidelo.

U međuvremenu pojavili su se oglasi sa naredbom da se predaju radioaparati i oružje. Moj otac je bio lovac i imao je lovačku pušku. Kad smo ja i devojka koja je radila kod nas odneli tu pušku u opštinu, u tatinim očima videla sam suze. Uskoro je uveden policijski čas. Jevreji su smeli da izlaze od 5 do 18 časova. Već prvih dana po okupaciji, obeleženi smo žutom trakom i morali smo da odlazimo na prinudni rad. Ja sam prala podove u Sokolskom domu koji je bio pretvoren u kasarnu, a čupala sam i travu na teniskom igralištu. Naši roditelji, a i manje više svi odrasli, teško su podnosili to što su obeleženi, poniženi. Ja se nisam stidela žute trake, čak sam i Nemcima rekla da se ne stidim što sam Jevrejka. To stanje trajalo je do 14. avgusta. Tog dana, oko 19 časova, dotrčala je komšinica i rekla da na glavnoj ulici kupe Jevreje. Znali smo šta nas čeka. Počeli smo da pakujemo najnužnije stvari. Oko 22 časa došao je kod nas jedan kulturbundovac. Spadao je među dobronamernije. Znala sam ga još od ranije sa prinudnog rada. Nije se derao na mene, nije me vređao kao većina njih. Odveo nas je u jednu zgradu pored sinagoge. Većina Jevreja iz mesta već je bila tamo.

U ponoć odveli su nas na železničku stanicu. Ukrcali su nas u voz i odveli u Novi Bečej. U isto vreme stigao je voz iz Kikinde sa tamošnjim Jevrejima. Onda smo tek shvatili da smo do tada imali sreću. To što smo videli bilo je strašno. Iz voza su izlazili ne ljudi nego nakaze. Pretučeni, puni modrica i oteklina, neke su čak i nosili jer nisu mogli da stanu na noge. Kikindske Jevreje su lokalne Švabe, njihovi sugrađani, zverski tukli i mučili. U Novom Kneževcu, na našu sreću, nije bilo Švaba. Sa železničke stanice odveli su nas u dvorište sinagoge. Leto je bilo, vrućina, a mi u dvorištu bez hlada. I to je bio način mučenja. Među Kikindanima bio je i jedan umobolnik koji je ceo dan urlao. To je veoma loše delovalo na izmučene, prestrašene ljude. Bili smo demoralisani. Hranu nismo dobili. Neki su ponešto imali, ali velika većina je bila veoma gladna. Pao je mrak. Šta će biti sa nama? Niko nam ništa nije govorio. Većina je plegala na zemlju. Jedan hromi starac, koga su uhvatili da nešto nekome dodaje preko ograde, kažnjen je da sto puta oprtrči sinagogu i da stalno govori Kadiš. Taj događaj nas je teško pogodio. Naši mučitelji su dobro znali kako ljude treba dotući.

Okolo 23 sata došao je komandant logora sa vojnicima. Odveli su nas u jednu školu. Tamo smo plegali na goli patos. Umorni, izmučeni

i gladni, zaspali smo. Ali, ta neljudska banda nije imala nameru da nas pusti da se odmorimo. Svakog sata su nas budili životinjskom drekom: „Na pišanje!“ U toalet sami nismo smeli. Bio je to perfidan način mučenja ljudi osuđenih na smrt. Ujutro u 6 sati ponovo su nas probudili i vratili u dvorište sinagoge da se tamo ceo dan pečemo na suncu. Tako je trajalo oko nedelju dana. Kakvi su to bili ljudi? Otkud tolika mržnja, šta smo im mi skrivili? Prvih dana su mi još navirale takve misli, a kasnije sam postala apatična. Sve sam radila mahinalno. Možda je bila srećna okolnost da su nas odvodili na razne radove. Inače bi mnogi stradali od sunčanice.

Muškarci su radili zemljane radove, a žene i devojke su u kasarnama spremale, prale podove i slično. Krajem avgusta dani su još bili topli, ali noći su postale hladne. Premešteni smo u neki veliki magacin. Noćima smo se smrzavali. Veoma slabo hranjeni, uvek gladni, bilo nam je teško. Dolazio je načelnik sreza iz Kneževca. Ispitivao je sve nas, ali najviše imućnije muškarce o tome gde su sakrili svoj novac. Tog načelnika, Nemca, lično sam poznavala. Karolj Vagner, moj dobar poznanik, iako nemačkog porekla, nije voleo naciste. Još nismo bili odvedeni iz Kneževca kad mu je bio rođendan. Priredio je tim povodom veliku proslavu i pozvao sve svoje prijatelje. U Kneževcu su u istom društvu bili i Srbi, i Mađari, i Nemci, i Jevreji. Takvog sastava bilo je i društvo koje je pozvao Vagner. Proslava je počela u ranim popodnevним časovima, da bi Jevreji što duže mogli da ostanu. Policijski čas za njih počinjao je u 18 časova. Proslava je bila šamar nemačkom načelniku. Bio je prinuđen da sedi za istim stolom sa Jevrejima. Taj načelnik me je, naravno, prepoznao. Prišao mi je, prisionio mi pištolj uz čelo i zapretio da će me ubiti ako ne kažem gde je moj imućni stric sklonio svoj novac. Niti sam ja to znala, niti bih rekla da sam znala. Neverovatno je, ali ja se onda ničega nisam bojala. Bila sam mlada i verovatno nedovoljno svesna opasnosti.

Dvadeset trećeg septembra opet selidba. Odvezli su nas na Tisu i ukrcali u jedan mali brod. Valjda su se nadali da će, pod teretom, brodić potonuti. Bilo nas je oko 700 osoba. Vernici, a bilo ih je dosta među nama, rekli su da nas je Bog sačuvao. Ali, na žalost, njegova brigada za nas nije dugo trajala. U ranim jutarnjim časovima brodić je pristao u Beogradskom pristaništu. Tamo su muškarce, starije od 14 godina, izdvojili iz grupe. Imali smo jedan veći hleb koji smo nabavili u Bečeju i taj smo dali tati. Moj brat je imao 11 godina i ostao je sa mnom i sa mamom. Muškarce, doznali smo kasnije, odveli su u „Topovske šupe“.

Žene i decu koja su imala kod koga da odu u Beograd, pustili su, a ostale su odveli u sinagogu u Kosmajskoj ulici. Mama, ja i brat, zatim baka i tetka, otišle smo u Jevremovu ulicu br. 45/a kod tetke, mamine sestre koja je sa mužem nejevrejinom tamo živela. Doznale smo da četvrtkom i nedeljom možemo da posećujemo tatu. Tu smo mogućnost, naravno, koristili. Redovno smo ga posećivali i nosili mu hranu. Do policijskog časa bili smo relativno slobodni. Po gradu smo se slobodno kretali. Pored žute trake nosili smo žutu zvezdu na grudima i na leđima. U blizini stana gde smo stanovali bila je Jevrejska opština. Tamo sam često odlazila i družila se sa omladinom. Što se hrane tiče, bila je velika oskudica. Nikada nismo imali dovoljno da jedemo. U sinagogi u Kosmajskoj smestila se moja strina sa dve ćerke petnaestogodišnjom Lilikom i šestogodišnjom Marikom. Strinina sestra živela je u Subotici i poručila joj je da će doći jedna žena koja će prvo odvesti Mariku, a sledeći put će doći po Liliku i nju. Žena je došla i odvela Mariku (ona je preživela Holokaust i sada živi u Čikagu), ali po strinu i Liliku nikad nije došla, tako da su one život izgubile na Sajmištu.

Polovinom oktobra, prilikom jedne posete tati, rekao je da ih vode na rad i da će njegove stvari odneti u Opštinu. Kad danas razmislim neverovatno je kako nismo mogli sagledati stvarnu situaciju, kako nismo mogli poverovati da će ljude poubijati bez ikakve krivice, samo zato što su Jevreji. A trebalo je da se pitamo da, ako ljudi idu na rad, zašto im oduzimaju stvari. Iz čega će da jedu ako im ni porcije ne ostave? Imala sam neki loš predosećaj. Dugo sam stajala i gledala oca koji mi je sa prozora mahao. Otišla sam tek kad me je vojnik udario kundakom. Tatu nikada više nisam videla. Ubijen je ili u Jajincima ili u Jabuci. Tamo su mi pored oca Marcela, ubijeni stric Eugen Ungar, teča Josip Vajs i brat od tetke Franja Vajs, koji je onda imao 20 godina.

Početak decembra počeli su da stižu pozivi ženama da se jave u „policiju za Jevreje“, kod Botaničke bašte. Mi takav poziv nismo dobile. Međutim, pojavile su se plakate na kojima su pozivani svi koji nisu dobili pozive da se bezuslovno jave; u protivnom čeka ih smrtna kazna. Taj poziv se odnosio i na nas.

Tih dana pozvonio je na našim vratima jedan gospodin. Doneo nam je pismo od Barbare Vajs svojoj majci Irmi Vajs, sestri moje mame. Gospodin koji je doneo pismo zvao se Dragoljub Trajković. Bio je železnički službenik i mogao je putovati preko Segedina u Kanjižu. Njegova žena, Jevrejka, pobegla je iz Beograda u Kanjižu i on ju je iz Beograda, gde je radio, posećivao. Kad je gospodin Trajković predao

pismo okrenuo se i pošao. Ja sam ga zadržala i pozvala da nam priča kako je u Kanjiži. Sprijateljili smo se. Sam je živeo u Beogradu i bio je željan razgovora, društva. Često nam je dolazio. Krajnji rok za Jevrejke da se jave u Nemačku policiju bio je 12. decembar. Prva grupa je otišla već 8. decembra. I mi smo već bili spremni.

U međuvremenu upoznala sam se sa komšijom Miletom Stavrićem. On mi je rekao da poznaje jednog čoveka koji bi za 10.000 Nedićevih dinara nabavio nama prave izbegličke legitimacije sa lažnim imenima. To je bilo 11. decembra, znači dan uoči obaveznog odlaska u policiju, tj. u logor. Ušla sam u kuću da kažem mami šta sam čula, kakav sam predlog dobila. Tamo su bili i gospodin Trajković i Čepika Štajner koja je zakasnila i nije mogla otići u Kosmajsku pre početka policijskog časa. Da sam bila pobožna, rekla bih da nam je sam Bog poslao Trajkovića. Naime, kad je čuo za mogućnost nabavke izbegličke legitimacije, predložio je da se preselimo u njegovu kuću u Limskoj ulici 15. Pošto je to zasebna kuća, tu bismo mogli da se sklonimo. Mi smo se već bile spakovale, spremne za logor; ali, prihativši Trajkovićev predlog, sutradan u 5 ujutro, kad je prestao policijski čas, uz njegovu pratnju krenuli smo u njegovu kuću. Da ne kažem da celu noć mama i ja nismo spavale. Bilo je veoma teško odlučiti se na beg i dozvoliti da baka, tetka, strina i sestra od strica odu u logor. Odlučile smo da i mi odemo u logor sa ostalima. Ali gospodin Trajković je bio uporan. Prosto nas je naterao da pođemo sa njim.

Mati, ja i moj mali brat krenuli smo pešice preko Slavije i Autokomande do Limske 15. Pozamašan put, a zima i mi natovarene. Ali, stigli smo. Velika avantura je počela. Smestili smo se u kuću, ali nismo

OLGA sa majkom MARGITOM i DRAGOLJUBOM TRAJKOVIĆEM, čovekom koji im je spasio život, u ugodnoj šetnji odmah posle rata

smeli da ložimo jer je gospodin Trajković išao u kancelariju pa, prema tome, u kući nije smelo da bude nikoga. Dim iz odžaka bi nas odao. Zima je bila oštra i mi smo se smrzavali do njegovog povratka. Posle nekoliko dana, Mile Stavrić je doveo Vladu Katanića. Sa njim smo izmislili sledeću priču: naša je porodica živela u Bitolju. Moj otac, nazvali smo ga Dušan Urošević, bio je mašinski inženjer. Otišao je u vojsku i više ga nismo videli ni išta čuli o njemu. Moja starija sestra je bila udata za Vladu Katanića i živeli su u Prištini. Mi smo otišli kod njih. Pošto je mama loše govorila srpski, rekli smo da je Slovenka. Iz Prištine smo sa Katanićevima došli u Beograd. Na granici su nam Šiptari uzeli dokumenta. Naravno, promenili smo imena. Mama je postala Marija, ja sam ostala Olga, a brat je od Tibora postao Tihomir. Novo prezime nam je bilo Urošević. Stalno smo vežbali potpise da bismo to u policiji izveli što prirodnije. U policiju smo ja i mama otišle 23. decembra 1941. Bratu smo rekli da, ako se do podneva ne vratimo, neka nas potraži na nekoj banderi na Terazijama.

Uprava grada Beograda je bila u Kosmajskoj ulici. Sa Voždovca smo išle pešice. Smrzle smo se. U policiji, odnosno u Upravi grada, Dragoljub Trajković i Vlada Katanić su svojim potpisima potvrdili da nas poznaju od pre rata. Bio je to veliki rizik za njih jer su, da je otkriveno da smo Jevrejke, to mogli da plate glavama. Naša priča je prošla. Predale smo slike i dobile legitimacije, prave legitimacije sa lažnim imenima. Bratu nije trebala legitimacija jer je bio maloletan. Sa ovim legitimacijama otišle smo u Komesarijat za izbeglice, u ulicu Kneza Miloša. Tamo smo dobile izbegličke legitimacije. Tako smo bile snabdevene dokumentima i osećale smo se mnogo sigurnije. Vratile smo se kući i brat je bio presrećan. Strepeo je za nas. Sad smo već i preko dana smele da naložimo vatru i da se konačno ogrejemo. Potpuno se ipak nismo smele opustiti. Bile smo stalno na oprezu i to ne bez razloga.

Došlo je leto. Jevreja u Beogradu više nije bilo, sem nekih u dubokoj ilegali, kao što smo i mi. Iz Kanjiže se vratila gospođa Trajković. Jednog dana mama je s njom pošla u grad i tamo su se srele sa jednom našom bivšom služavkom, Švabicom. Ona je prepoznala mamu i počela da viče: „Šta ova Jevrejka još traži u Beogradu?“ Srećom, u gradu je bilo mnogo sveta i one su se izgubile u gužvi. Naravno, sada smo već poznavali komšiluk, a i jednu ženu sa sela, koja je donosila i prodavala mlečne proizvode. Bila je iz Grabovca. Pitale smo je da li bismo mogli da odemo kod nje. Nismo više smeli da ostanemo u Beogradu jer je postojala opasnost da nas neko prepozna, kao što nas je prepoznala i ona

bivša služavka. Žena je pristala da odemo kod nje i mi smo 4. jula, preko Svilajнца, otišli u Grabovac.

Banatske Jevrejke u srbijanskom selu. Bio je to novi svet za nas. Kuća u koju smo došli bila je velika. Njeni vlasnici su godinama živeli u Americi i bili su prilično imućni. Stigli smo u subotu predveče. Sutradan ujutro probudilo nas je glasno naricanje, i to čitavog hora. Naravno, uplašile smo se. Nismo mogle da zamislimo šta se dešava. Tek smo kasnije doznale da je u selima običaj da žene u kući, gde je neko umro, godinu dana svake nedelje izlaze u šljivik, uhvate se za drvo i nariču. To je bilo naše prvo iskustvo. Od silnog uzbuđenja bilo mi je muka. Legla sam u bašti, a deca su se okupila oko mene. Bilo im je čudno da neko po danu leži. No uspela sam da se sprijateljim sa njima. Pričala sam im priče. Bojala sam se da će mi se desiti ono što mi se desilo pre dve godine. Tada sam četiri dana povraćala. Morala sam da odem u sanatorijum. Srećom, ovog puta mučnina je prošla.

Posle izvesnog vremena preselili smo se u drugu kuću. Tamo sam upoznala vršnjakinju Jovanku. Sa njom sam išla da čuvam ovce. Naučila me je da predem. Postepeno sam se prilagodila pravom seoskom životu, i to u srbijanskom selu, sasvim različitom od banatskog. Veliki problem za nas bili su verski običaji o kojima jedva da smo nešto znali. Kad smo došli, bio je veliki Gospojinski post. O tome ništa nismo znali. Čudilo nas je da meštani, sem pasulja kivanog u vodi, drugo ne jedu. I mi smo silom prilika postili. Gospodin Trajković je dolazio svakog meseca i donosio nešto malo novca i hrane od tetke.

Izbeglička legitimacija OLGE ADAM na ime Urošević iz 1942. godine

Bilo mu je teško jer je od Svilajнца do Grabovca morao da pešači, vučući dosta težak paket. I mi smo svakog petka odlazili u Svilajnac, naravno pešice na pijacu. Mama i brat su odlazili u okolna sela na pijacu. Prodavali su ponešto jer smo bili veoma siromašni. U septembru smo se preselili u Svilajnac. Zimu nismo smeli da dočekamo u Grabovcu, jer gospodin Trajković, po snegu i mećavi, ne bi mogao pešice dolaziti. Stan smo našli kod opančara Duška, kome je posao cvetao pošto cipela nije bilo. U istoj ulici stanovala je jedna žena sa ćerkom. Bile su Jevrejke i niko se nije našao da ih prijavi iako su svi znali ko su. Nisam sigurna da bi u našem rodnom selu preživele rat. Neko bi ih sigurno prijavio, a u Svilajncu su doživele oslobođenje.

Moj brat je odlazio u radionicu opančara i učio zanat. U Svilajncu je bilo mnogo izbeglica iz Bosne. Meštani se nisu družili ni sa njima ni sa nama. Osećali smo se kao ljudi drugog reda. Ali, bar smo se osećali relativno sigurni. Navikli smo se na taj način života, na neku vrstu izopštenosti. Ipak, bilo je nešto drugo na šta se nikako nismo mogli naviknuti. To je bila permanentna neuhranjenost, da ne kažem glad.

Za doručak delili smo pola litre mleka sa malo kačamaka, za nas troje. Za ručak malo supe, neko varivo i proja, a za večeru parče proje i malo masti. Mesa tako reći nikada nismo jeli.

Upoznale smo se sa tim Jevrejka. Nismo im rekli šta smo, ali one su osetile da smo im bliske. Poreklom su bile Banaćanke, iz Bečke-reka. Sa njima nam je bilo vrlo prijatno. Pre rata mama se uopšte nije zanimala za politiku, a tada je pomno pratila šta se dešava u Evropi. Čak je nabavila i neku mapu i beležila stanje na frontovima. U Svilajncu je bilo još nekih Vojvodana. Gospođa Isaković, od koje smo donosili mleko, bila je iz Sremskih Karlovaca, a bila je sestra Pavla Beljanskog. Sprijateljila se sa mojom mamom i pozivala ju je da joj pomaže u spravljanju kolača za sina koji je bio u zarobljeništvu. Ta je porodica doživela veliku tragediju. Kada je Beograd 1944. godine žestoko bombardovan, kod gospođe Isaković su došli njeni sestrići. Na Svilajnac je pala jedna jedina bomba, verovatno slučajno. I ta je bomba pogodila kuću Isakovićevih. Njih šestoro je tu poginulo, zajedno sa gospođom Isaković.

U okolini Svilajнца vlast su držali četnici Draže Mihajlovića. Jednom prilikom dobili smo poziv od četničke komande da im se javimo. Ja sam otišla jer se mama plašila, a nije ni najbolje govorila srpski. Ni meni nije bilo svejedno da odem u komandu prilično ozloglašene paravojske. Međutim, primili su me vrlo učtivo. Pitali su me da li mi je

mama Slovenka prešla u pravoslavnu veru kad se udala za mog oca. Odgovorila sam da je otac ne bi ni oženio da nije prešla u pravoslavlje. Otpustili su me uz izvinjenje što su nas, eto, uznemirili. To je bilo sve, ali i ovakve sitnice su ozbiljno poremetile naš mir. U međuvremenu preselili smo se kod tih Jevrejki. U Svilajncu su se pojavili neki nepoznati odrpanci. Bili su to Jevreji iz Madarske, pobjegli iz Borskog rudnika gde su bili na prinudnom radu. Četnici su ih hranili i postupali sa njima vrlo dobro. U stvari bili su tu slobodni. Čuli su za Jevrejke i došli su kod njih. Razgovarali su sa njima madarski. Mi smo se pravili da ništa ne razumemo. U leto 1944. došla je u Svilajnac Rahela Ferari sa mužem. I ona je došla kod Jevrejki. Jednog prepodneva došla je i razgovarala sa Eržikom – tako se zvala kćerka.

Sedele su u kuhinji. Ja sam sekla luk, pripremajući ručak. Tek će Rahela na madarskom: „Ova devojka i luk seče kao Jevrejka“. Nisam izdržala, nasmejala sam se i rekla da je pogodila. Jevreji smo svo troje. Rahela je bila trudna. U okolini su se već vodile borbe. Čule su se eksplozije i mitraljeski rafali. Verovatno zbog straha, došlo je do komplikacija pa su begunci iz Bora preneli Rahelu u selo Kušiljevo, gde ju je jedan seljak porodio.

Oslobodenje je bilo blizu. Počeli smo da verujemo da ćemo preživeti. Jer iako smo živeli relativno mirno, strah nas je stalno pratio. Živeli smo u teškoj oskudici. Mesno stanovništvo se nije družilo sa nama izbeglicama. Trpeli su nas, a nisu nas voleli tako da nisam mnogo ni izlazila. Eventualno, u kraću šetnju sa mamom. Da bih skratila vreme, puno sam čitala. Te Jevrejke kod kojih smo stanovali imale su mnogo knjiga. Mislim da je i mom

OLGA ADAM kao gospoda Parnel u Molijerovom „Tartifu“ u diplomatskoj predstavi Pozorišne škole u Novom Sadu 1949. godine

malom bratu bilo teško. Išao je sa decom da čuva svinje i igrao se sa njima - ali nikada nije bio potpuno prihvaćen. Ponekad smo išli na Resavu i pecali. Leti smo se i kupali. Dani su prolazili bez nekih uzbudljivih događaja. Uzbudivale su nas samo vesti sa frontova i bliže okoline. Neverovatno je kako su se vesti brzo širile. Znali smo sve što se događa iako nismo imali radio. Posle Staljingrada počeli smo se nadati da će ratu brzo doći kraj. U jednoj kafani javno se slušao program Radio-Londona.

Početkom oktobra, bez borbe, ušli su vojnici Crvene armije. Teško je opisati šta smo tada osećali. Tek tada osetili smo pod kakvim smo pritiskom živeli svih tih godina.

Po oslobodenju Svilajna, ja sam otišla u Lapovo, odakle je već bio uspostavljen železnički saobraćaj sa Beogradom. U Beograd sam stigla prvim vozom po oslobodenju. Otišla sam kod tetke. Sad je trebalo povratiti svoj pravi identitet. Otišla sam u Jevrejsku opštinu i tamo dobila dokument kojim se potvrđuje da je Olga Urošević zapravo Olga Ungar. Vratila sam se u život.

Posle nekoliko nedelja došli su u Beograd mama i brat.

Krajem novembra vratili smo se u zavičaj, u Novi Kneževac, koji više nije bio onakav kakvog smo ga ostavili. Nas troje smo preživeli Holokaust, ali našeg oca i devet članova porodice više nije bilo.